

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

58

Nyíregyháza
2025

ATHANASIANA
a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Főszerkesztő:
Véghseő Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai:
Dobos András, Görföl Tibor, Garai Péter, Odrobina László, Szilágyi Barnabás,
Németh István, Földvári Katalin, Szegvári Zoltán

A folyóirat Tudományos Tanácsadó Testületének tagjai:
S.E.R. Dr. Orosz Atanáz, megyéspüspök, Miskolci Egyházmegye
S.E.R. Dr. Martos Balázs Levente, segédpüspök, rektor, Központi Papnevelő Intézet,
Prof. Baán István, professor emeritus, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
Prof. Dolhai Lajos, rektor, Egri Hittudományi Főiskola
Prof. Kustár Zoltán, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Református Hittudományi
Egyetem, Őszötvetségi Tanszék
Prof. Thomas Mark Németh, tanszékvezető egyetemi tanár, Bécsi Egyetem, Teológiai Kar,
Történeti Teológiai Intézet
Prof. Puskás Attila, tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Hittudományi Kar
Prof. Em. Szentmártoni Mihály SJ, professor emeritus, Pontificia Università Gregoriana
Prof. Várnai Jakab, tudományos munkatárs, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola

A szerkesztőség címe:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu/ / athanasiana.kiadvanyok@szentatanaz.hu

Postacím:
H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303.

Felelős kiadó:
Galambvári Péter mb. rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2025

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

Tamás Véghseő – Szilveszter Terdik: Hungarian Greek Catholics. A History from the Earliest Times to 1920 and the Development of the Sacred Art. Nyíregyháza, 2023, Collectanea Athanasiana, I. Studia, 15. Translated by Dávid Veljanovszki

A „Hungarian Greek Catholics. A History from the Earliest Times to 1920 and the Development of the Sacred Art” című monográfia első részében (9–153. oldal) Véghseő Tamás professzor a magyar identitású és nyelvű görög katolikusok történetét rekonstruálja a kezdetektől az első világháborút lezáró trianoni békekötésig.

Az első fejezetben a szerző elmagyarázza a kötet történeti részében előforduló kulcsszavakat: a „görög katolikus” kifejezés a görög rítusú, azaz bizánci hagyományú katolikusokat jelenti; a „rítus” kifejezés jelentése egy keresztény közösség liturgikus szokásait és hagyományait foglalja magában, teológiai, spirituális és kánonjogi vonatkozásokkal; végül az „unió” arra a történelmi folyamatra utal, amelynek során a 17. században ortodox közösségek teljes egységre léptek a római Apostoli Székkal (Márca, 1611; Ungvár, 1646; Gyulafehérvár, 1697–1700).

Véghseő történetírói módszertana nemcsak a nyilvánvaló tudományos követelményekre figyel, hanem a nem szakemberek számára történő ismeretterjesztés igényére is, azzal a szándékkal, hogy megismertesse és segítse megérteni a magyar görögkatolikus történetébe összeálló eseményeket, amelyek jól tükrözik a keresztény Kelet – gazdagságot és vibráló nyugtalanságot egyidejűleg felvillantó – összetettségét. Itt érdemes megemlíteni, hogy Véghseő Tamás a „The Catholic East” (Róma, 2019) című kötet 21. fejezetének („Greek Catholic Church of Hungary”) szerzője is.

A bizánci rítusú kereszténység jelenléte – elsősorban monostorok révén – a középkori Magyar Királyságban a 19. századtól kezdve fontos tényező a magyar görögkatolikus identitás kialakulásának folyamatában. Ez a második fejezet tárgya, melyben a szerző a magyar nyelvű, katolikus hitű, bizánci rítusú keresztény közösségek eredetéről értekezik. Itt mutatja be azokat a sajátos tapasztalatokat is, melyeket ezek a közösségek egy – ruszinokat, szlovákokat, szerbeket, magyarokat, románokat összefogó – egyházi térben, egyfajta „multietnikus galaxisban”, a Munkácsi eparchiában

(1771) szereztek. Abban az egyházmegyében, melynek területéből később részben vagy egészben a Nagyvárad (1777), az Eperjesi (1818), a Szamosújvári (1853) és végül a Hajdúdorogi (1912) eparchiák is kialakultak. A középkori és újkori források szűkösségének problémája, amelyre a szerző többször is utal, befolyásolja a történeti kutatást, amelynek a kérdéses közösségek etnikai hovatartozására vonatkozó különböző hipotézisek közül kell választania.

A 19. század második felének magyarországi politikai és kulturális légköre kedvezett a erős nemzettudat nélküli kisebbségek asszimilációjának. Ez leginkább a ruszinok, legkevésbé pedig a románok esetében érvényesült. Az asszimiláció a 19–20. század fordulójára a magyar görögkatolikusok számának jelentős növekedését eredményezte. Ebben a folyamatban alapvető szerepet játszik a korabeli magyar kultúra presztízse, a „magasabb kultúra” vonzereje, amely esélyt biztosít a társadalmi előrelépésre.

A magyar nyelvű és identitású népesség növekedésével párhuzamosan a liturgiában használt nyelvről szóló viták is egyre nagyobb figyelmet kapnak. Felvetődik egy magyar görögkatolikus egyházmegye szükségességének kérdése is. A Szentszék többször is vizsgálja a liturgikus nyelv nehéz kérdését: ez a probléma több évtizeden át húzódik, és alulról, a magyar hívek lelki igényéből fakad, akik nem értették a templomaikban használt ószláv vagy román liturgikus nyelvet. „Ez a nép valóban a liturgiájából él, abban találja meg minden lelki táplálékát” – írja Cyrille Korolevskij az egyik szakvéleményében, amelyet konzultori minőségében a Keleti Kongregáció felkérésére fogalmazott meg. Ez a széles körű és mélyreható tanulmány, amelynek címe „A magyar nyelv engedélyezéséről a szent liturgiában a bizánci rítusú templomokban Magyarországon és az újonnan hozzásatolt területek egyházi rendezéséről” (kézirat, 1941. január 24.), a Keleti Egyházak Dikasztériumának történelmi archívumában található (455/32. szám).

A több évtizedes küzdelem tanulmányozása következetesen dokumentumokon alapul (amennyiben azok rendelkezésre állnak), amelyek segítségével a szerző a tényeket ellenőrzi, és nem csupán összegzi egyházának múltját, hanem – megszólaltatva a főszereplőket – azt újra életre kelti. A hétéldalas bibliográfia egy egész oldala a szerző e témában írt hatalmas tudományos munkásságának összefoglalása.

Ezek jelentős részben forráskiadványok, melyek dokumentumait a szerző szisztematikusan és azzal a szakmailag érett megközelítéssel vizsgálta, hogy ezek általában ritkán tükrözik hűen és egyértelműen a tényeket, inkább maguk is az események értelmezései.

Vessünk egy pillantást a kanyargós egyháztörténeti út legfontosabb álmásaira, amelyek a mű további kilenc fejezetének középpontjában állnak. Hajdúdorog – a Munkácsi egyházmegye területén – a magyar görögkatolikusok legnagyobb közösségének ad otthont. Itt, 1868-ban, 58 magyar nyelvű plébánia képviselőiből álló bizottság gyűlt össze, hogy megvizsgálja, hogyan lehetne létrehozni egy saját, magyar liturgikus nyelvű egyházmegyét. 1873-ban Pankovics István munkácsi püspök Hajdúdorogon külhelynökséget hozott létre a bizánci rítusú magyar katolikusok számára. Közben papok egy egyre nagyobb létszámú csoportja a szent liturgiát is magyarul kezdte végezni, a reggeli és esti imádságok, ájtatosságok és körmenetek mellett.

A hajdúdorogi külhelynök, Danilovics János a liturgikus könyvek ószláv nyelvről magyarra fordítását elsődleges feladatnak tartotta, és megalakította a liturgikus fordítóbizottságot, amely 1879 és 1882 között adta ki az első magyar nyelvű liturgikus könyveket. Magyarország ezeréves fennállásának ünnepségeihez igazodva, 1896-ban a hajdúdorogi parókus a budapesti egyetemi templomban magyar nyelvű liturgiát mutatott be. A hír nagy felűnést keltett Rómában, és a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja a magyar nyelv használatát a liturgiában visszaélésnek minősítette: „Ha a magyarosodott ruténeknek megengedik a magyar nyelv használatát, akkor azt a latin rítusú magyaroknak is meg kell engedni” – ez volt az egyik érv, amelyet a Szentszék felhozott a magyar liturgikus nyelv tiltása mellett. Ebben a történelmi szakaszban a liturgikus nyelv kérdése előkészíti az önálló magyar görögkatolikus egyházmegye létrehozásának igényét.

1898-ban a hajdúdorogi helyi bizottságot egy budapesti országos bizottság váltja fel. Ez a grémium az 1900-as jubileumi év alkalmából jól előkészített római zárandoklatot szervezett. A munkácsi és eperjesi püspökök hosszú, magyar és latin nyelvű nyomtatott emlékiratot nyújtanak be XIII. Leó pápának, megismételve a régóta várt engedély iránti kérelmüket. A bécsi nuncius, Emidio Taliani és Nikolaus Nilles jezsuita, egyike a kevés szakértőnek ezen a területen, engedékenységet, hallgatólagos tűrést tanácsolnak. A Szentszék időt kér, megvizsgálja a liturgikus könyvek fordításának helyességét, fenntartja a tilalmat, de nem ragaszkodik a szigorú

betartásához: nem tudta figyelmen kívül hagyni például azt, hogy a budapesti egyetlen bizánci rítusú katolikus parókián a 11 000 hívő közül szinte mindenki csak magyarul tudott, ezért nem tudott ószlávul válaszolni a szent liturgia énekeire és imáira. 1911-től a magyar stratégiai célok részben módosulnak: egyik cél, az egyházmegye megalapítása könnyebben elérhetőnek bizonyult, míg a liturgikus nyelv kérdésében – tekintettel a Szent-szék álláspontjára – a magyar helyett az ógörög bevezetésének gondolata fogalmazódik meg. Ez azonban annyira merész, hogy gyakorlatilag nem valósulhatott meg.

Róma nem utasítja el az új egyházmegye létrehozását a már létező három rutén és négy román egyházmegye mellett. 1912-ben I. Ferenc József király megalapította a Hajdúdorog egyházmegyéjét a bizánci rítusú és magyar nyelvű parókiák számára, és Szent X. Piusz pápa a Christifideles graeci rítus (június 8.) bullával – az egyházmegye kánoni felállításával – jogi értelemben is létrehozta a magyar görögkatolikus egyházat. Az új egyházmegyéhez 162 magyar parókia került a munkácsi (70), eperjesi (8), gyulafehérvár-fogarasi (35), nagyvárad (44) és szamosújvári (4) eparchiákból és az esztergomi főegyházmegyéből (a budapesti).

Az alapító bulla Hajdúdorogot jelölte meg az egyházmegye központjaként. Az első püspök, Miklósy István azonban Hajdúdorogot nem találta megfelelőnek, és először Debrecenben, majd Nyíregyházán telepedett le. A hajdúdorogi egyházmegye megalapítását övező feszültségek a román püspökök heves tiltakozása miatt nem csökkentek, fizikai atrocitások, sőt egy véres bombamerénylet következményei is beárnyékolják az eseményeket. A román püspökök képviselői, Demetriu Radu és Vasile Hossu püspökök már 1912-ben komoly zavarba hozták magát Szent X. Piusz pápát is. Az első világháború után, amikor a trianoni békeszerződés (1920. június 4.) újrajazolta Kelet-Európa nemzeti és egyházmegyei határait, a feszültségek és ellentétek újra felélednek. A Hajdúdorog egyházmegye mélyreható változásokon ment keresztül, mivel 162 plébániájának fele Romániához és Csehszlovákiához került.

Végheő Tamás műve olyan tárgyilagos és kiegyensúlyozott narráció, amely előzdítja a konkrét történelmi érzékenységet, összhangban Ferenc pápa legutóbbi, a „Lettera sul rinnovamento dello studio della storia della Chiesa” (Levél az egyháztörténeti kutatások megújulásáról, 2024. november 21.) című levelében megfogalmazott felhívásával: „A történelem tanulmányozása és elbeszélése segít ébren tartani a kollektív tudatot”, amely

felülmúlja és meghaladja a nemzet határokat. „A helyes történelmi érzékenység mindannyiunknak segít abban, hogy arányérzékkel, mértéktartással és a valóság megértésének képességével rendelkezünk, veszélyes és elvont absztrakciók nélkül, úgy, ahogy a valóság van, és nem úgy, ahogy elképzeljük vagy szeretnénk, hogy legyen. Az egyház története segít nekünk a valódi egyházra tekinteni, hogy azt úgy szerethessük, ahogyan valóban létezik”, még korlátaival együtt is.

Véghseő Tamás segít megérteni az események összetettségét és eligazodni egy bonyolult és eseménydús történet rejtett zugaiban és kanyargós útvesztőiben. Mint szakember, aki szakmáját korrektül gyakorolja, tisztában van azzal (ami nem magától értetődő), hogy a kutatás végén fontos elemek maradhatnak ismeretlenek: az emberek belső világa, egymás közötti kapcsolataik, belső gondolataik, burkolt utalásai, a papírokon nem szereplő információk. Ami nem szerepel a forrásokban, az még a legélesebb szemű kutatót és a legalaposabb megfigyelőt is megtévesztheti.

A szerző tehát tudja, hogy nem csupán az események sorrendjét kell rekonstruálnia, hanem értelmezési keretet is kell nyújtania a magyar egyháztörténet ezen fejezetének tényei és eszméi között. És ezt meg is teszi, mert az általa feltárt, megvizsgált, egymással összekapcsolt és értelmezett szövegek és dokumentumok alapján kérdésfelvetéseket fogalmaz meg, új kutatásokat indít el, új, köztük egzisztenciális kérdéseket is felvet. Munkájának epilógusában – mozgalmas és izgalmas események, sok-sok zűrzavar és gyötrelme felidézése után – megáll, és megállapítja, hogy minden egy alapvető lelki igényből fakadt: a magyar identitású görögkatolikus hívek egyszerűen csak egy számukra érthető nyelven, anyanyelvükön akartak imádkozni a saját templomaikban.

Véghseő Tamás egyszerre alapos és gondolatébresztő művet nyújt át nekünk: nem célja azonban a magyar görögkatolikusok 1920-ig tartó történetével kapcsolatban végleges válaszokat adni és végleges következtetéseket levonni. Inkább azt mondanám: nagy érdeme, hogy további konkrét kutatási lehetőségeket nyitott meg.

Gianpaolo Rigotti